

У данима
формирања
бригаде

ВЕЛИКИ СВЕЧАНИ ДАН

Наша група је кренула из Колашина 21, а етигла је у Баране 23. фебруара. Водио ју је друг Радован Беговић. Углавном, све су то били младићи између 16 и 18 година. У путу је само преко Трешњевика, покривеног високим онијегом,, било мало тешко. Ипак, пјесма и шала учинили су да се пут лакше савлада. У заметању шала предњачила је другарица Буја Данић, родом из Дрвара, а пјеому би најчешће повео друг Светомир Влаховић Пењо.

У Беранама смјестили смо се у једну бараку уоред града. Раније је то била илјарска радња. У граду се осјећала живост, пуно је војоке. Пјесма се чује на све стране. У нашој и у другим групама највише се разговара о томе гдје ће ко бити распоређен, у коју јединицу бригаде. Сви желе да буду заједно, у групама у којима су дошли, јер се познају, научили су једни на друге. Старији друшви објашњавали су млаћим да се и у новом друштву борци брзо и лако упознају, па се од тога не треба плашити.

Из оне мале бараке кронусмо 25. фебруара прије иодне. Колоне су се слијевале на једну раван изнад града. Рекоше да је то аеродром. Срећу се стари познаници, љубе се, расиитују за друге познанике. Пјевају се борбене пјесме, чује се шала, смијех. Ови су у неком свечаном, борбеном расположењу. У таквом расположењу, неко гласно пренесе: »ПрекиниЈ На своја мјеста, сада ће команда!«

Руководици који су довели јединице, построЈише их и предадоше раиорте.

Затим је пала команда: »Мирно!«

Група другова прилази строју. То је штаб бригаде: командант Блажо Марковић, политички комесар Јокаш Брајовић, замјеник комесара Бошко Брајовић и други.

Командант бригаде је извршио смотру постројаних јадјиница и поздравио строј ријечима: »Другови борци, командири и комесари: Смрт фашизму!«

Проломило се сложено: »Слобода народу!«

Одмах послије тога је почело прозивање. Сви напето очекујемо да чујамо своје име. Подилазе ме жмарци, као ћака у школи. Од прозваних, на пољани, формирају се четири груие. Значи, бригада ће имати четири батаљона.

Послије, у батаљонима, формирају се чете, водови, десетине. Нове старјешине изаћоше пред овоје јединице, на кратко упознавање.

И хако 25. фебруара 1944. године, на аеродрому изнад Берана, формира се 8. црногорска ударна бригада.

Поново је пред постројеним батаљонима командант бригаде. Говорио нам је о борби и бригади, о још једној ударној снази наше НОВЈ. Говорили су још и неки другови, а онда смо, у строју, кренули ка центру града.

На градском тргу бригада се поново постројила. Њој и окупљеном народу говорили су командант и политички комесар 2. ударног корпуса, Пеко Дапчевић и Митар Бакић. Позваше бригаду да, у храбрости и јунаштву, поће стопама наших славних пролетерских бригада.

Батаљони послије пођоше у рејоне распореда и на положаје.

Бригада поче да живи свој борбени живот.

Љубо БОЈИЋ

ПОСТАДОХ КУРИР

Хладан је 25. фебруар. Доље онијег, горе ведро. А у средини магда, проткана мразем, да би била гушћа; сиустила се у долину Лима, па сакрила Беране и околна села. Под маглом је и аеродром на коме су постројени припадници партизанских одреда који ће постати борци нове — 8. црногорске бригаде. Све су то младићи којима је и до сада »горјело под петама«. Има међу њима и ловаца на тенкове и бункере. И оних који су преживједи пребројавање метака и гађање у стилу Никца од Роваца.*

У стрк>ју сам батаљона Дурмиторског одреда. Чекам да ме распореде у неки батаљон. Мраз ми штита уши, нос поцрвенио, иње ухватило треиавице, прсти укочени, опанци се залијепили за табане ... Остатак хладноће — увукао се под моје прње.

Прозивање бораца одмиче и — већ је при крају. Прозвани се сврставају у редове, онако какб оу прозвани; само у једној групи командир чете постројава борце по виоини. Први пут видим тако нешто, па ми привлачи пажњу. Командир је малог раста, црнпураст, шјсно обучен: жуте чизме, чакшире италијанске, официроке, блуза официрска, бивше војске, кнап сашивена. Опаеач са упртачем, на опасачу бомба, преко рамона ииштољ на каиш, и он протурен испод опасача, двоглед без футроле. окићен човјек каишима! Лице му више четвртасто но округло. Поглед оштар. Тако га, ето, видим.

Постројавање је завршено. Сви оу на својим мјестима, остадох само ја на овој страни пртине. Стојим и гледам. Наиће крупна, људина с брковима, какве сам као дијете замишљао у Марка Краљевића, добро наоружана и лијепо обучена — командант бригаде.

— Шта је с тобом? — упита.

— Зима! — одговорих.

* Никац од Роваца, познати црногорски јунак, на једном гађању сваки пут је промашио мету. Изненађен, неко од присутних га упита:

— Како побии толико Турака, кад овако промашујеш?

— Ја се Турчину попримакнем близу, а не гађам са оволике даљине — одговорио је Никац.

— Зар нијеси распоређен?

— Не.

— Иди тамо, — нареди, показујући руком зачеље 3. чете 3. батаљона, на зачељу бригаде. Тако се нађох у јединици — постројеној по висини. Би ми некако криво што сам дошао баш у њу. Код командира, који ми је онако запао за око, а још више што сам посљедњи у строју. Прокључала жуч у мени. Од срџбе ни мраз не осјећам. Посљедњи! Па зар баш више не вриједим?

— Налијево!

Сви се окренуше сем мене; био сам заузет свађом са самим собом или са неким другим у мени!

— Шта ти чекаш? Јеои ли чуо команду? — викну командир.

Боље да не кажем шта сам у тим тренуцима мислио.

Колона креће. Ја на зачељу.

Навиру све неке несређене мисли. Хоћу да будем јунак, а јунак би оваквот као ја са длана одувао ... Ни примијетио нисам како се командир чете нађе поред мене:

— Ти ћеш, мали, бити мој курир!

— Има бољих! — одговорих.

— Дobar си и ти — рече, и оде напријед.

Мало касније, преносе преко везе: »Курир, напријед!«

— Тебе траже! — рече ми борац иопред мене.

У мени као да се нешто преломи. Порастох. Кад избих на чело мале колоне и орце ми је било на »мјесту«. Само да дођем до бољег одијела, да будем лијепо обучен, као мој командир ...

Е, ко ме је видео у Цељу, првог дана ослобођења, никада не би помислио да сам био онакав какав сам себе видео првог дана у бригади. Како човек у рату брзо расте!

Милан РАДОЈЧИЋ СОЛЕ

ДЈЕЧАЦИ

ЉубоБојић, Свето Влаховић Пењо и ја имали смо по 15 година. Живјели смо у Колашину. Љубо и ја смо радили у колашинској елок-тричној централи и обезбјеђивали је, а били смо распоређени у пратећу чету Команде мјеста; Светозар је био у теренском батаљону.

Љубо и ја смо се јављали да идемо у бригаду приликом формирања 6. и 7. бригаде, али нам нису дали. Зато смо се, недавно, приликом јелног омладинског састанка у згради гимназије у Колашину, нас тројица договорили да овог пута обавезно, одемо у бригаду.

Били смо упорни и добили смо одобрење — да идемо у бригаду која ће се формирати у Беранама.

Дошао је, најзад, и тај дуго жељени дан.

У раном зимском јутру стајали смо у малом строју, један иоред другог, са пушкама на рамену. Били смо доста слабо обучени: италијанске

војничке блузе и ианталоне од сукна. Обућа — опанци од швеђе коже, али — вунене чарапе су бар биле топле.

У торбицама на леђима нооили смо мало хљеба; шаторска крила била су савијена преко рамена. У колони, са -којом смо кренули, био је Вукота Булатовић, један Влаховић, чијег се имена не сјећам, Мара Булатовић, избјеглица из Пећи и — један младић из Далмације, звао се Зоја.

Кренули смо с пјесмом:

*»Свакој мајци треба да је дика
Која има код Тита војника«.*

Каоно увече стигли омо под Трешњевик. Ту смо преноћили.

Други дан, у зору, крвнули смо ка Андријевици. Тамо су нам, у некој пролазној кухињи, дали мало хране, и одмах смо наставили пут. Каоно увече смо стигли у Беране, мртви уморни. Другови, задужени за пријем нових бораца, смјестили су нас у једну кућу. По свој прилици био је та неки магацин, јвр у њему ничега -није било сем сламе распрострте у два реда, са пролазом по средини.

Приликом формирања бригаде нас трк>јица — Љубо, Свето и ја — распоређени смо у исти батаљон — Четврти, али — у разне чете.

Момчило МИЛАШИНОВИЋ

ЗАКАСНИИИ СМО НА СВЕЧАНОСТ (Непредвиђено тежак марш до Берана)

Недалеко од Цетиња, ни пуних 5 км ваздушне линије, налази се село Ораси. У њему је 1944. годи-не био Ловћвноки партизански одред, који је контролисао цијелу територију око Цетиња, такорећи до улаза у сами град. Он је непрекидно окупатору угрожавао значајну комуникацију Титоград—Ријека Црнојевића—Цетиње, а контрареволуционарним онагама »националиста« и четника онемогућавао да шире своју непријатељску пропаганду.

Дио бораца из Ловћен-ок-ог одреда упућвн је у другој половини 1943. године у 6. и 7. црношроку бригаду. А кад је дошло вријеме за формирање 8. црногорске бригаде, у њу је упутио око 120 бораца — оконо један батаљон. Припреме за одлазак у 8. бригаду текле су ужурбано. О значају формирања бригаде говорили оу нам командант одреда Ни-кола Поповић и политички комесар, Бошко Куљача. Затим оу издвојили мању једи-ницу, која ће и даље остати на терону око Цетиња, а онда је сачињен списак осталих другова, предвиђених за одлазак у бригаду. Свим борцима чије су куће биле у непооредној близини речено је да обићу укућане и поздраве се са њима, а, такође, да узму најнужније ствари, потребне за далеки марш.

Било је то негдје оредином фебруара. Зима, са прилично онијега, иарочито у вишим првдјелима, а у селу Матагуже, ЛЈвшанока нахија, одакле је батаљон, претходно комплетно формиран као борбена јединица, кренуо

на марш, падала јака и хладна киша. Колико се сјећам, командант м« је био Боко Јанковић, замјеник команданта Рако Радовић, политички комесар Мило Лубарда, интендант Саво Перовић, а обавјештајери официр Божо Зеџ. Сјећам се добро да су са нама пошле у бригаду и три другарице из Ораха, и то: двије Зоре, обје Пејовић, као и Славка Буровић, са још седамосам другова из истог села.

Непријатељ нас је открио

За марш смо имали више од 10 дана, прилично вријеме да се превали пут до Берана. Но, рачунајући на зимско доба и доста онијега, и на врло тешке терене којима је требало проћп до Берана, кроиули смо нешто раније него што је планирано. Све из бојазни да се не догоди да јединица не стиге на вријеме на велику свечаност формираоња бригаде. Морала се предвидјети и могућност да нае на маршу и непријатељ изненади, иако су прииреме за одлазак провоћене уз потребне мјере безбједности.

Кренуо је, тако, новоформирани батаљон Ловћенаца на дуг и тежак марш, пун воље и полета. Правац кретања: Прогоеовићи—Загарач—Слап Зете—Манастир Морача—Трешњевик—Андријевица—Беране. Батаљон је био прилично слабо наоружан. Чини ми се да је свака чета имала само по један пушкомитраљез, борци пушке, са врло мало мувиције, која им је подијељена уочи самог поласка. Припремили смо нешто залиха хране и пића, да се наће приликом формирања бригаде. За то је и формирана »мала интендантура«, са неколико товарних грла.

Због разноразних околности и задатка који је предстојао, батаљон је желио да избјегне сваки контакт са непријатељем. Главно је било: да он стигне на циљ комплетан, без губитака, и на вријеме.

По хладној зимокој киши, а газећи онијег, стигли смо у Загарач. Био је већ увелико мрак, па је руководство батаљона донијело одлуку да се ту преноћи. Та прва дионица марша, иако кратка, заиста је била напорна.

Уморни и до коже покисли омјестили смо се по кућама на које смо прво наишли. Ниске и окомне сељачке куће пружиле су нам пријатно уточиште; склонили смо се од кише, а имали смо и довољно дрва да се огријемо и просушимо одјећу. Предузете су, наравно, и све потребне мјере обезбјеђења. Иако омо на маршу били врло дисциплиновани, овдје смо, онако покиоли, били принућвени да окидамо одјећу и обућу и сушимо их уз ватру. Од јаких ватри, око којих омо ее збијали, из њих је »димила« густа пара. Нешто због умора, а нешто због топлих и загушљивих просторија, били смо — некако врло мамурни. Мало смо вечерали, а, исто тако, мало или никако спавали. Ја те ноћи уопште нијесам могао заспати!

Сјвдили смо тако цијелу ноћ, поред ватре. Негдје у саму зору зачусмо ексилозије граната; убрзо затим, све ближе и јасније, поче да штекће аутоматоко оружје. Би нам јасно да смо нападнути. Онако неиспавани и буповни брзо смо се спремили, у то је дошао и курир да нас обавијести којим правцем да се крећемо.

Једна наша патрола је те ноћи наишла на заоједу непријатеља и — била уништена. У њој је погинуо и Душан Мартиновић, политички комесар једне чете. Неиријатељ је журио да што прије стигне у дио села гдје је батаљон био размјештен и затвори правац којим је требало да се креће.

Батаљон је био приморан да се иробија кроз сњезне ианосе и беспуће, страном изнад села и, даље, у правцу Марковине. Непријатељ је тај терен већ увелико тукао минобацачком и митраљеоком ватром.

Нијемци и четници су наступали полако. Четници су се очито јако веселили, пјевали су, а на некој дугачкој мотки, као на катарци, носили су доламицу једног од наших погинулих другова.

При повлачењу наишао сам на Душана Бановића, који је пушкомитраљезом, брном, са једног брежуљка изнад школе, штитио одступницу батаљону. Придружио сам му се. Дао сам му и неколико метака. Остали смо ту све док нам се непријатељ није добро примакао. Просто ми је било невјероватно како су Нијемци ишли сталожено и без журбе.

Одступили смо када је већ цијела јединица била далеко одмакла у правцу Марковине. Идући тако, километар или више, наиђосмо на прилично велику узбрдицу, због селиког снјега тешко пролазну. Негдје по средини ње остављени су коки и већи дио товара наше интендантуре. Нијесмо знали шта да радимо. Коњи и без товара нијесу даље могли ни макнути. Од намирница, које су остале у онијегу, Душан и ја одлучисмо да понесемо један мијех скорупа. Вукли смо га више него носили. Уморни, по ноћи смо стигли у Марковину. Другови су се много обрадовали када су нас угледали. А и окоруп је добро дошао, јер се за вечеру кувао качамак у једном великом котлу.

Преноћили смо у Марковини и, сјутрадан, кре-нули даље, по најгорем времену, беспућима Катунске нахије. Непријатељ нас је пратио и дању и ноћу, у стопу. Некада смо били толико близу да смо се дозивали и међусобно поовали. И поред свих напора и тешкоћа, пјесма у батаљону никада није престајала. Четници су нам добацивали: »Пјевајте, пјевачи, нећете задуго«. Били смо забринути једино због утрошене муниције.

Куда је све наша јединица прошла за тих неколико незаборавних дана и ноћи од сусрета са непријатељем у Загарчу! Колико сам запамтио, маршрута је била: Загарач, Марковина, Трешњево, Вилуси, Трубјела, Броћанац, Жупа Никшићка, Маганик, Ровци, Манастир Морача, Трешњево, Андријевица и, напосок, Беране.

Негдје у Марковини, или нешто каоније, разбољела се од запаљења плућа другарица Славка Буровић, тако да смо је, на овом дугом и тешком путу носили, на носилима. Негдје на домаку Броћанца оставили смо је у једној планинској кући, не би ли се мало опоравила. На жалост, иако је то тада била слободна територија, на њу су наишли четници и убили је. Све нас је тешко погодила та вијест, јер је била веома цијењена и примјерна омладинка.

У Броћанац смо стигли тако уморни и исцрпљени да смо се једва кретали. Другови из народноослобоАилачког одбора и сви сељани су нас срдачно примили. Нахранили смо се и одморили, што нам је и било неопходно за напоре који су нас чекали. Пред само вече кренули смо из Броћанца ка Жупи Никшићкој. Због великих, надошлих вода, у ово доба године мјесто Слано изгледало је као неко језеро, па смо се на супротну страну пребацивали сплавом. Али, сплав није могао прићи до саме обале, па смо морали педесетак метара газити воду до кољена, да би се дохватили копна. Но и то је било довољно да нам се ноге укоче од хладноће. Хођао сам као на туђим ногама, газио као на штулама; последице су ме ноге јако бољеле.

Преко Маганика

Преноћили смо у Жупи Никшићкој, добро вечерали и добро доручковали. А онда, са водичима, кранули на најтежи дио марша на овом, тако иепредвиђено тешком, путу ка бритади. Истина, није нас више угрожавао непријатељ, али нас је чекао сурови и тешко проходни, високи Маганик.

Тек што смо започели марш, почела је да лије таква киша каква се ријетко памти. Што смо даље залазили у планину, онијег је почео да пада и бива све дубљи. На неким мјестима био је висок до рамена. Кретали смо се врло споро. Вјетар са сусњежицом ледио је све у нама, застајкивали смо, али без иједног дужег одмора, јер смо се бојали да се не посмржавамо. Друговима мањег раста једва оу се назирале главе из онијега. Изгледали смо као покисле вране, а они удаљенији, при кратком застанку, личили оу на пањеве који вире из онијега. Гмизала је тако ова чудна колона, савлађујући метар по метар снијегом затрпане планине. Ишли смо и, што је вријеме више одмицало, све више нам се чинило да планини, дивљини и снијегу неће бити краја. Магла је понекад била тако густа да друга испред себе једва видиш. Јодва се у њој оријентишу и мјештани који су нам водичи. Застајали оу и сами често, неоигурни у правац кретања. А и најмање скретање са њега имало би страшне посљедице. Приближавала се ноћ када смо изненада угледали, као привићења, свјетла у чобанском насељу, које ее зове Граница. То нам је дало онагу да брзо оставимо за собом и посљедње обронке Маганика. Угледавши прве колибе, осјетили смо олакшање и радост — као залутали путници који оу успјели да нађу пут п да се спасу. Срећна наша што смо имали добре водиче и што у току марша нико није посустао да бисмо га морали носити! Тако смо, најзад, крајњим напором, стигли до овог малог засеока.

Било је тешко али, ипак, нијесмо ни слутили у каквом се врлетном предјелу налазимо. Тек када смо, сутрадан, устали и угледали испод себе Мртво Дубоко, као да га посматрамо из авиона, било нам је то јасно. Спунтали смо се стрми м тереном, опрезно и полако, док је далеко иопод нас — а оку тако близу — дубоким кањоном текла ријека Морача.

Најзад у бригади

Поред бистре и немирне Мораче настављамо пут ка манастиру који ноои њено име. Били смо тужни — закоанили смо на свечаност формирања бригаде. Она је већ одржана у Беранама, још док смо били на Маганику. Сада нам се већ не жури толико, али — ипак желимо да се овај марш што прије заврши. Вријеме нам је наклоњено, киша нас више не прати, има чак и помало сунца. Немоћно је и зубато, али, послије свега што омо прошли, чини се да је као мелем. Ишли омо даље, негдје цестом, негдје шумским стазама, све до Трешњевика, низ чије смо се педине спустили у Андријевицу. Питомом долином Аима, идући уз његов ток; најзад, смо стигли у Беране, 27. фебруара, два дана послије формирања бригаде. Срдачно су нас дочекали другови из штаба бригаде, командант Блажо, комесар Јокаш и остали другови. Били смо исцрпљени и уморни, али необично срећни што смо, након петнаестодневног марша, најзад стигли у састав своје јединице. Другови су учинили све да се одморимо, иако је за то било мало времена.

Бранко ВУЧКОВИЋ

РАСПОРЕДИШЕ МЕ У 8. БРИГАДУ

У јесен 1943. године био сам борац 5. црногорске бригаде, која је, у то вријеме, водила борбе око Даниловграда, Спужа и Подгорице.

Крајем децембра или почетком јануара чети стиже наређење да пошаље јединог борца за артиљеријску јединицу коју формира 3. ударна дивизија, у Колашину. Било је пожељно да то буде артиљерац, али у чети није било таквих. На састанку командир предложи, обраћајући се мени:

— Ти си бар служио војску, најбоље да ти идеш. Биће ти и лакше него да скачеш са чуке на чуку. А и најстарији си.

— Шта ћу тамо? — рекох. — О артиљерији знам толико да препознајем топове.

— Брже ћеш савладати обуку од ових који топове нијесу ви видјели. Иди у штаб батаљона, па у Колашин.

Поздравих се са друштвима из чете и, са групом нових другова из батаљона, одох у артиљерију. Сјутрадан, пред мрак, стигосмо у Колашин. Донијели смо и неко писмо, вјероватно податке о нама.

Начелник штаба дивизије, Нико Јовићевић, одваја артиљерце. Кад дође ред на мене, рече:

— Ти ниси артиљерац. Ко те упутио у артиљерију?

— Пјешадинац сам. Одређен сам у артиљерију и дошао по наређењу, а не по својој жљи.

— Ићи ћеш на пјешадијски официрски курс, овдје при штабу корпуса. Курс је твк почео, а трајаће мјесец и по.

— Био сам у Школи за резервне пјешадијске oficире и резервни сам потпоручник. Шта ћу на кратки курс?

— Наша артиљерија је у формирању. Сада имамо батерију-двје и треба нам мање артиљераца. Међутим, пјешадији треба доста руководи-лаца. Видиш да се формирају бригаде. Дошао си из 5, формиране су 6. и 7, а уокоро ће и Осма.

Написа једну цедуљицу и узгред рече:

— Не брини. Постићи ћеш оно што су прешли. Курс ради тек три-четири дана. Ту је близу, у згради гимназије.

Курс и испите заврших крајем фебруара, оних дана када је у Беранама формирана 8. Црногорска ударна бригада. Почеше да нас распоређују. Неки се враћају у јединице из којих су дошли, неки иду у друге, а неки одоше у 8. бригаду. Приликом саопштавања рапорета уручивали су нам и дипломе. Кад ми командант курса пружи диплому, рече:

— За заменика командира чете у 8. црногорску ударну бригаду.

У колони, пјевајући, кренусмо из Колашина за Беране. Преко Матешева, онијегом покривеног Трешњевица и Андријевице; више од 60 километара прешли смо за два дана.

Штаб 8. бригаде, са приштапским јединицама, налазио се у граду. Командант и политички комесар бригаде распоређују нас по јединицама. Дође ред на мене. Комесар бригаде, гледа податке па ће:

— Попуњена су мјеста замјеника командира чета. Остаћеш овдје, код приштапских јединица, па ћемо видјети касније.

Трећег даеа предвече позва ме.

— Идеш у 3. батаљон за референта културно-просвјетног рада у једној чети. То сигурно знаш: прорада вијести и штампе, зидне новине, описмењавање бораца, приредбе у чети ...

По мраку додох у штаб 3. батаљона. Распоредише ме у једну чету. Око недјељу дана бавио сам се културно-просвјетним радом. Тада је, ваљда неким послом, са командантом нашег батаљона, Миланом Павловићем, дошао замјеник команданта 2. батаљона наше бригаде, Јово Ковачевић. Зачудио се што ме нашао ту, у чети, још око зидних новина и штампе, па упита Милана:

— Шта ће ти он овдје? Један од најбољих на официрском курсу, па пише новине. Дај ми га. У мом батаљону има мјеста за замјвника командира чете.

— Ако се слаже штаб бригаде и ја се слажем — одговори му командант.

Позваше телефоном штаб бригаде и он даде саглаоност. Исте ноћи сам отишао у штаб 2. батаљона, а одатле у 2. чету, у село Бабине, за замјеника командира чете. У њој сам провео десетак дана. И таман кад сам упознао све борце и руководиоце и почео да се саживљавам с четом, дође, да је обиће на положају, командант батаљона Раде Раичевић. Он ми саопшти да идем за командира 3. чете. Њен командир се тешко разболио и прошле ноћи су га отпремили у болницу. Рече да је то добра чета, добри борци и руководиоци.

Трећа чета није била далеко. Смјештена у једној кући, истура патроле и заоједе у правцу Биора, одакле четници и муслиманска милиција врше повремене испаде на наше положаје.

стигао сам тек што се завршио четни састанак. Вјероватно су били обавијештени о мом доласку. Поздрависмо се и уиознасмо. Разговарали смо као да се знамо од дјетињства или као да се већ дуго боримо заједно. А, у ствари, нема ни 20 дана од формирања бригаде и чете у коју сам малочас дошао. Каоније су ме политички комесар, Буро Буровић, и његов замјеник, Обрад Бјелица, упознали са стањем у чети. Чета је имала око 45 бораца.

Од половине марта до краја септембра био сам командир те чете. Прешао сам с њом, у борби, преко сјевероисточног дијела Црне Горе, кроз Санцак и западну Србију. Није се преварио командант батаљона када ми је рекао да је то добра чета!

Перо П. ПЕРОВИЋ

ЧЕТИРИ ДЈЕВОЈЧИЦЕ

Формира се наша Осма бригада. Хладно је. Свуда околу бијели снижежни покривач. Беране оживјело, дошли борци будуће бригаде. Међу њима је и група младих дјевојака, богме више дјевојчице него дјевојке, јер ни једна нема више од 16 година. Све су из околине Берана. Међу њима Роса Лаиновић, Плана Зечевић, Стојанка Голубовић и Рада Јокси-

мовић. Плану и Стојанку знам по њиховим старијим сестрама, биле су раније са мном у 4. црногорској бригади. Раду знам по њеном ујаку и тетки, који су били са мном у затвору.

Дочекале смо их, као старије другарице, Дара Кубурић и ја. Најприонније што смо умјеле. Како и не бисмо, први пут су се одвојиле од куће, од мајки, породице. И оне су радо прихватиле ту нашу бригу око њих, јер, ипак, иако су хтјеле да буду »старије« и »зрелије« биле су само дјевојчице.

Свака је на свој начин била лијепа. Младе, крхке, стидљиве међу непознатим друговима, њежне, љупке. Роса се истицала руменим образима. Плана је имала велике, благе очи и веселу нарав. Била је врло духовита и једина је лако уопостављала контакт са средином у којој се налази. Стојанка се такође истицала лијепим, овијетлим очима. Рада је имала лијеп, витки стас и благе, црне очи. Иако још недорасла, дјеловала је врлу лијепо. Тек кад су се мало ослободиле, схватиле смо да су све биле врло веселе, комуникативне. Али и врло оојетљиве, лако их је било увриједити. Кад се која нешто наљути, само се зарумени и окрене главу, да би прикриле сузу, ако се појави. Нијесам их, истина, никад аидјела да плачу, али сам их ноћу често чула како уздишу или помињу у ону своје. То им никад нијесам рекла, да их не бих погидјела. Спавале смо заједно.

Још недовољно развијене, са тек назначеним дјевојачким облинама, са кратко подшишаном косом, »мушком« фризуром и титовком изгледале су као Ајчаци.

Роса је ипак била најоајетљивија. Једном ми је полетјела у наручје, као дијете, и срамежљиво ме упитала да ли ме може звати — мама. Осмјехнула сам јој се и, наравно, пристала, обећавши јој да ћу се о овима њима бринути као мајка и штитити их колико могу. Тако су ме све почеле звати — мајком, што се одржало и дуго, дуго послије тога. Много касније орела сам једном Росу. Кад ме је угледала, полетјела ми је у наручје, као некада. Рекла ми је тада: »Моја мајка је умрла, сад си ми само ти остала«.

И борци и старјешине много су завољели наше дјевојчице. Поштовали су их и као борце и као сестре, помагали им да издрже напоре. И издржале су. Брзо оу навикле на пушку и добро с њом баратале. Никад се нијесу жалиле, увијек им је све било добро и лијепо. Само једном су ми рекле да им најтеже падају душ маршеви.

Кад је бригада пошла из Берана, било им је помало жао. Растајале оу се са овојим крајем. Али се и та, са друговима, лакше подносило.

Умјеле су наше дјевојчице да се радују и ситницама. А тек како су се радовале возу који су видјеле први пут у свом животу! Биле су издржљиве, добро подносиле напоре. Док су борбе и маршеви, све четири — Роса, Плана, Стојанка и Рада — биле су тамо гдје и остали борци, а у предаху или на одмору, док су јединице почивале, често су још, до касно, прале или крпиле одјећу овојим друговима, иако то није тражила никаква војничка обавеза.

Биле су и скојевке. Треба ли, оида, још о њима што рећи?

Нас неколико бораца и руководиоца из 5. црношрске бригаде кренули смо 22. фебруара 1944. године из Андријевице према Беранама, гдје је сјутрадан требало да се формира 8. црногорска бригада. Поред осталих другова, у тој групи су били Владо Мрваљевић и Перо Раичевић, комесари чета у 5. бригади.

Заноћио сам код познаника који је до рата био судија у Беранама. Напорни марш од Андријевице до Берана и удобна постеља учинише да преспавам формирање бригаде. Пробудио сам се тек у осам сати ујутро. Пожурио сам према аеродрому, гдје је требало да се построји бригада. Кад сам стигао тамо, већ је био завршен распоред људства по јединицама и распоред руководећег састава. Након дужег распитивања сазнао сам да сам постављен за замјеника политичког комесара 2. чете 4. батаљона.

Истог дана, на пространом тргу у граду, бригада је, постројена по четатама и батаљонима, изговарала ријечи заклетве, које је читао политички комесар бригаде, Јокаш Брајовић.

Мјесец дана послје формирања бригаде, наша чета је остала у Беран-селу, у непосредној близини Берана. То вријеме смо иокористили за интензиван политички рад са борцима и народом и за обуку бораца у руковању оружјем. Неколико пута организовано је такмичење четних пушкомитраљезаца у томе који ће прије, завезаних очију, расклопити и поново оклопити пушкомитраљез.

Једно јутро, док смо још спавали, у кућу у којој смо се налазили командир чете, Боко Гошовић и ја, утрча, као без душе, сеоски одборник.

— Другови, спасавајте нас напасти, све ће поклати!

Командир и ја скочисмо из кревета, као да је дата узбуна. На брзину се облачимо. Међутим, када смо сазнали о чему се ради, командир се поново врати у кревет.

Сав заднхан одборник је испричао да је пас једног сељака побјеснио и да јури по селу кога год угледа. Предочава последице ако се тај »напаоник«, како га је звао, не ликвидира. Но, командир одби све његове молбе.

— Најстроже иам је забрањено да испалимо и један метак, осим на непријатеља.

— Где је пас? — упитао сам га.

— Сад је био изнад куће, рече одборник и повуче ме за руку напоље.
— Преклињем те, спаоите нас!

Узео сам пушку командира Гошовића. Угледах великог шарова, чучи на једној мећи и режи. Кад нас угледа појача режање, али се није мицао са мјеста на коме је, изгледа, био дуже време. Кад сам уперо пушку у њега, обузе ме страх. Не од пса, ни од евентуалне одговорноит за кршење наређења, већ од подсмјеха друшва ако га промашим са тридесетак метара даљине. Али, одегупања више није било. Потегло сам обарач.

Пас ужаоно крикну и јурну према нама двојци, а онда, пред самим нашим ногама, испружи се у онијегу. Био је мртав.

Сјутрадан позвао ме комесар батаљона, Владо Мрваљевић.

— Комесару, — тако је он ословљавао и комесаре и замјенике комесара — ко ти је дао право да кршиш наређење које је издао штаб?

Узалуд сам покушавао да се оправдам.

— Тај метак је био намијењен непријатељу, комесару, а не да убијаш пашчад по селу.

На крају ми је рекао да ћу бити кажњен, само није прецизирао да ли партијски или војнички. Међутим, све се завршило на тој критици. Вјероватно је томе допринијело и оно што је услједило неколико дана каоније, када смо успјешно ликвидирали четничку групу у селу Заостро.

Једно јутро, мислим да је био 21. март, стигло је наређење да се један вод одмах, са читавом спремом, припреми за покрет. Десетак минута каоније 1. вод (Веља Радиновића) кретао се цестом према Бијелом Пољу. Са њим сам пошао и ја.

Задатак нам је био да ликвидирамо групу четника, које су скојевци открили и опколили у једној пећини у селу Заостро. Међу њима је био један капетан 1. класе бивше југословенске војске и један лекар, остала тројица били су млађи људи. Омладинци су били слабо наоружани, а и мало их је било, па смо се бојали да четници могу сваког часа побјећи. Због тога смо ишли врло брзо.

У Заостру смо скренули с цесте, према Лиму. Пећина у којој су били четници налазила се на десној страни ријеке. У близини није било моста на смо Лим прегазили на једном мјесту гдје се разлио и био најплићи.

Почео је да пада и густ, крупни снијег.

Пећина је била као усјечена у једној стијени, у стрмој литици која се протезала неколико десетина метара на све стране од улаза и испод и изнад отвора. Могло јој се приступити само козјом стазом, са десне стране. Том стазом било је веома опасно кретати се. И најмања непажња била је довољна да човјек изгуби равнотежу и стрмоглави се низ литицу.

Попели смо се на мању зараван изнад пећине и почели дозивати четнике. Позвали смо их на предају, али су то категорички одбили.

Покушали смо да их, са супротне стране од улаза у пећину, гађамо из пушкомитраљеза, али смо се убрзо увјерили да их на тај начин нећемо натјерати на предају. Једини излаз био је — топ, бригадни противколац.

Омладинци су нам причали како су открили четнике. Прије два дана један скојевац је, у саму зору, примијетио човјека како се вере литицом. Наиме, четници су практиковали да сваког дана један од њих, прије сванућа, изађе из пећине и са оближњег извора донесе воде, али је то јутро, изгледа, тај четник закоонио. Слиједеће ноћи су омладинци осматрали пећину и, у пракозорје, поново угледали четника. Кретао се истим путем. Било је јаоно да су им открили склониште. Дошли су онда изнад пећине и ставили четницима до знања да су опкољени, а један је пошао у штаб бригаде, за помоћ.

Топ је већ био на деоној обали Лима. Раставили смо га и у дијеловима изнијели уз једну стрму, камениту косу. Најтеже је било борцима који су носили цијев. Ишли су побавучке, на кољенима, придржавајући једном руком топовску цијев на рамену, да не би оклизнула; другом су се придржавали за ниоко шибље изникло у камењару.

У висини улаза у пећину поново смо оклопили топ и припремили га за таћање. Ноћ је већ почела да се спушта када смо испалили први метак.

Граната је ударнла изнад самог улаза у пећину и одбила се праћена оштрим и снажним звиждуком. Камење је падало овуда око нас. Пошто је мрак бивао све гушћи, одлучили смо да сачекамо јутро, да узалуд не трошимо пранате.

Смјестили смо се у напуштеној брвнари поред ријеке, наложили ватру и почели да сушимо мокра одијела. Пошто је ноћ била веома хладна, а одијела бораца мокра, одлучили смо да се стражари изнад пећине смјењују сваких 15 минута.

Ујутро смо поново изозвали четнике на предају, али су и овога пута то одбили.

Око осам сати ујутро дошао је к нама, с друге стране ријеке, из Заостра, поп Нишавић. Рече да су у пећини његови рођаци и замоли да га пустимо да пође да их наговори на предају.

Након пола сата поп се вратио. Саопштио нам је да су вољни да се предају, али само под условом ако им живот загарантује Панто Малишић (Објаонио нам је да је Панто до рата био један од угледних људи у Беранама и да се од 1941. налази у партизанима). Одбили смо њихов захтјев и затражили безусловну предају, с тим да им можемо гарантовати да ће им судити народни суд и да нема чега да се плаше ако нису починили никакво недјело. Поп је још једанпут ишао к њима, узалуд.

Одлучили смо да поново употреједимо топ. Нишанција је, сада по дану, извршио коректуру елемената за гаћање, а онда је одјекнуо хитац. Топовска граната је погодила улаз у пећину.

— Не пуцајте више, предајемо се! — зачуше се гласови из ње.

— Обуставите паљбу! — командовао је водник Радиновић.

Неколико минута каоније, са рукама изнад главе, изашли су из пећине петорица четника. Били су црни као угарак, вјероватно од дима и ватре коју су ложили у пећини.

У пећини смо, поред осталих ствари, нашли једну писаћу машину и хрпу папира, коју су покушали да спале. Биле су то углавном пјесме, невјешто римоване, против партизана и њихових руководилаца.

Заробљане четнике спровели смо у штаб бригаде. Тиме је била окончана прва акција моје чете у новоформираној бригади.

Блажо ЖУГИЋ

ПРЕКО ЛИМА, НА ЧЕТНИЧКУ ГРУПУ

Чета у којој сам био — 2. чета 4. батаљона — имала је 75 бораца и старјешина. Било је у њој највише младих бораца, скојеваца и комуниста.

У њој сам одређен за командира 1. вода; на тој дужности био сам и у Зетском одреду.

Наш батаљон је био размештен у Беран-селу, у непооредној близини Берана. Јединица је живјела логорским животом и изводила војну и политичку обуку. Вријеме је било доста хладно, па је било појава појединачних обољења. То се и мени десило. Двије недјеље послје формирања

бригаде морао оам, због болести, да иапустим јединицу. Пошао сам у болницу, била је смјештена у згради гимназије у Беранама. Љекари и БОЛНИЧКУ особље чинили су ове што су могли да се ми, болесници, што прије излјечимо и опоравимо.

Чим сам у болници мало ојачао, обузео ме чудан немир. Некако ми се није дало да лежим у постељи док се моја чета припрема за борбене задатке. Био сам потиштен, као Аа сам дезертер. Зато сам се, иако још болестасе, у тренутку када ми се учинило да сам нешто крепкији, након 7—8 дана лежања, иокрао из болнице и пошао право у чету. У болници сам оставио ранац и опанке. Побјегао сам, а за мном потјера. Двије болничарке су ме јуриле улицом, покушале да ме врате. Али, на то ме више нико није могао натјерати.

У чети сам се осјећао много боље. Нестала је она мора, која ме притискала у болници.

Једног дана, био је то 21. март, добио сам задатак да са водом што прије стигнем у Заостро, гдје су скојевци, у једној пећини, открили групу четника. Четнике да похватамо или ликвидирамо. Речено нам је да је пећина врло неприступачна, и да се четници вјероватно неће лако предати. Са нама су пошли замјеник команданта батаљона, Божо Зоговић, и помоћник комесара чете, Благо Жушћ.

Нијесам сумњао да ћемо задатак успјешно извршити.

Имали смо, уз два пушкомитраљеза, и противтенковски топ, чију је посаду сачињавало одјељење Талијана.

Кад омо стигли у Заостро, водич нам је показао мјесто гдје је ријека нешто плића, на газ којим ћемо прећи на десну обалу. То није било нимало једноставно, јер је Лим био надошао од киша, брз и хладан. Постојала је опасност да у њему настрада неко од бораца, међу којима је било доста оних који нијесу знали да пливају. Рекао сам једноставно: »Другови, нема друге, на десну обалу морамо пријећи«.

Газом смо прешли у живом ланцу, како нам ријека не би однијела којег борца. Онама који су обучени газили било је каоније много теже. Цвкотали су од зиме. Но, орећом, Лим омо прегазили без губитака, мада нам вода замало није одвукла једну другарицу. За нама је нрешло и одјељење са мазгама и топом.

Имали смо заиста одличног водича.

На деоној обали Лима, испред нас, било је неколико малих и празних колиба. Село је на супротној страни. Ннгдје ватре, а борци промрзли, мокри. Но, није било времена за оклијевање.

Божо Зоговић показао ми је руком: »Ено, Вељо, у оној стијени је пећина у којој су четници. Треба их приморати на предају. Ако одбију, онда на њих отворите ватру, без милости. Извиди терен и изврши распоред људства.«

Изаћи на положај са којег би топ успјешно дејствовао било је врашки тешко. Страна изнад нас била је врло стрма, сама вододврина. Мазге уз њу нијесу могле. Тешке дијелове топа морали омо нооити на рукама. Упорност је учинила своје. Успјели смо да топ поставимо на погодан положај, насупрот пећини. Посада топа, другови Талијани, беспријекорно је и брзо обавила тај задатак.

Између нас и четника растојање је било релативно мало: једна повећа увала. Позвали смо четнике да се предају. Било се окупило и нешто

Борци 8. бригаде пред зградом општинског НОО у Беранама, на дан формирања бригаде, 25. 2. 1944. године

Штаб бригаде на аеродрому у Беранама, марта 1944.

Борци митраљеског одељења на Оброву, код Бијелог Поља, крајем маја 1944.

мјештана, углавном родбине оикољених четника. Био је ту и један поп, позивао је и он четнике да се предају, увјеравајући их да им нећемо ништа урадити, већ их спровести у Беране и предати народној власти. Четници оу оклијевали и с невјерицом примали еавјете својих рођака н познаника.

Кад му досади то преговарање, издвоји се Божо Зоговић и викну четницима: »Слушајте, четници, поново вас позивамо да се предате. Обезавамо вам да ћете након предаје бити спроведени у Беране и предати народној власти, која ће вам судити. Гарантујемо вам да се вашим животима до тада ништа не може деоити.«

У пећини се налазило пет четника, са командантом четничког батаљона, Акоом Нишавићем и његовим братом, бившим ветеринарокИм капетаном I класе, чије име ни данас не знам.

Четници оу за преговарача тражили Панта Малишића*, тада секретара Ореског народноослобоАилачког одбора у Бсранама. Божо им довикну да он није међу нама. Они одговорише: »Ако нема Панта, другима се не предајемо.«

Поново су рођаци четника запомагали и молили их да се предају, да улудо не изгубе главу, али су опи били упорни. Све сам те разговоре

* Панто Малишић, учитељ, предратни комуниста и један од организатора устанка у овом крају.

слушао, био сам ту, доста близу. Сазио сам и да је иретходног дана пећину иапустило шест четника, и то ћака, које оу наши одмах похватали. То је већ био доказ да је међу четницима почело колебање.

Прнближила се ноћ. Требало је обезбиједити положаје око пећине и онемогућити бјекство четника из ње. Зато су около постављене засједе. Онда смо наложили добру ватру, да се борци огрију. Ноћ је била хладна, а борци нијесу имали гдје да се одморе. Једино је добра ватра могла нешто помоћи. Топ су обезбјећивала два пушкомитраљеза, постављена с једне и друге стране. Талијани су дисциплиновано бдјели поред њега, очекујући даља наређења.

Ноћ омо провели у заоједама око пећине, повремено се смјењујући, да би се колико-толико загријали поред ватре.

Кад се добро разданило, Божо поново позва четнике да се предају без борбе. Четничка тврдоглавост ишла ми је на живце. Чинило ми се да их одвећ мољакамо да се предају, као да друшг излаза за нас нема. Кад одбише Божов позив, а он је руководио овим задатком, у мени нешто ускиптје, и повиках: »Склоните се сви ви горе са стијене, сад ћу ја њима послати поздрав.«

Наредих Талијанима да опале једну гранату у врата пећине. Другом или трећом гранатом погодише циљ. Улаз у пећину обави дим. Наста мали тајап, а онда запомагање: »Не пуцајте, не пуцајте, предајемо се! Чујете ли нас?«

Био сам оигуран да су четници одлучили да се предају. Гранате су учиниле своје. Кад кољачима, који су без милости клали, запријети смрт, брзо постају кукавице. Предадоше се. Уском, стрмом стазом спустили смо се близу улаза у пећину и из заклона довикнули четницима: »Излазите брзо, без оружја, са рукама увис, иначе ћете бити уништени!«

Један за другим изашли су из пећине, унезвијерени од страха. Двојица, старији, са брадама, остали младићи. Убрзо се на врху стијене појавише њихови роњаци и други сељани. Посматрали су их како погнути иду испред наших бораца. У пећини није било више никога, то смо каоније провјерили.

Граната која је погодила улаз у пећину није никог теже повриједила. Само је један од четника био мало огребен по лицу.

У пећини смо нашли пет пушака, доста муниције, више ручних бомби, једну писаћу машину, разне папире с пјесмама против партизана. Нашли смо и доста кромпира, пршуте, сланине, окорупа, хљеба и других намирница. Четници су се опремали на дужи боравак и зимовање у пећини! Висио је тамо и један повећи бакрач, у којем оу spremали храну.

Четнике омо повели у Беране. Морам признати да нам је храна коју смо заплијенили у пећини добродошла; били омо веома гладни. Истим путем којим смо дошли вратили смо се натраг, у село Заостро. Представници народног одбора спремили су за борце обилату вечеру. Заробљени четници били су нам терет више, али и са њим омо се успјешно понијели. Предали смо их штабу наше бригаде.

СА ПУШКОМИТРАЉЕЗОМ ДО МОЈКОВЦА

Крајем марта напустиемо положаје код села Полице, гдје смо се задржали више од мјесец даиа.

Колона се спушта ка Лиму и прелази преко дрвеног моста код Скакавца. На дгосту се виде трагови борбе, стубови су му нагорјели. На пролазу кроз села: Штитаре, Бубање, Брзаву и Крш Фемића срео сам доста познаника и пријатеља. Поздравили бисмо се, али за разговоре није било времена. Но, био сам поносан и орећан што ме познаници виде у колони са пушкомитраљезом на рамену. Замор нијесам осјећао. Желио сам само да моја јединица изгледа што љепше.

У Кршу Фемића ОАмарали смо се неколико сати. Тај предах сам искористио да поојетим сестру Драгицу и зета, Јовету Шћекића. Код њих сам се срео и са мајком, која им бјеше дошла у шсте.

Послије одмора, наставили смо марш кроз густу букову шуму, звану Рамчина. Тај ноћни марш био је врло тежак, због помрчине и лошег пута.

У зору смо прешли брзу Бистрицу, близу села Равне Ријеке. Тек што смо избили на један пропланак, дошао је тереноки партизаноки курир из Равне Ријеке да нас упозори на покрет Нијемаца и четника са правца Равне Ријеке и Побрњице. Непријатељ је био близу и пријетила нам је опасност од окружења. Једини слободан правац за кретање био је пошумљена коса поред кућа Јеремића и даље, гребеном, између Равне Ријеке и Мајсторовине.

Напад Нијемаца и четника прихватили омо организовано и без пометње. Уз снажан отпор, постепено смо се извлачили. У тој борби пале су и прве жртве.

Непријатеља је подржавала артиљерија из рејона Слијепач моста. Док смо се кретали кроз високу шуму били смо заштићени од артиљеријоке ватре; по изласку на онијежну чистину колона је постала врло уочљива.

Док сам газио дубоки онијег, који је покривао некакву крчевину, са ногу су ми спале већ дотрајале ципеле, па сам пут од подножја Бјеласице до Мојковца прешао само у чарапама. У Мојковцу сам свратио у једну кућицу поред моста на лијевој обали Таре. Тамо ми, кад ме видјеше босонога, дадоше опанке.

Након предаха послје напорног марша, ужурбано смо радили на уређивању положаја на лијевој обали Таре. Алат за копање ровова сакупили омо у Подбишћу, Пољима и другим селима. Било је, помало, и отпора копању. Борци оу говорили да смо и до сада имали много тежих борби, а нисмо копали ровове. Но кад је непријатељ почео да туче артиљеријом и минобацачима, брзо смо схватили прави смисао наређења за утврђивање. Неиријатељска артиљерија је била прилично прецизна. Једна граната погодила је нашу кухињу.

Наређење је било да непријатељу треба оиемогућити да преће на лијеву обалу Таре. И то по сваку цијену.

Притисак непријатеља био је врло јак. Ипак, није успио да проће. Све његове покушаје оиемогућили смо ефикасном ватром и упорном одбраном. А задржати много надмоћније његове снаге био је прави подвиг!

Послије су дошла наша појачања, па су ове наше јединице прешле у општи ииаид, који се завршио нашем великом побједом.

Драгић НЕДОВИЋ

САН ЈЕ ЈАЧИ ОД ГЛАДИ

Крајем фебруара 1944. године нас око тридесет бораца батаљона Комског одреда, који је шитио Горње Полимље од балиста и четника, упућено је у 8. бригаду, која је требало тих дана да се формира.

Пред полазак постројили смо се испред једне зграде у селу Улотини. Ту су нам Богић Влаховић, командант и Петар Вешовић, комесар батаљона, одржали краће говоре. Срћан пут су нам пожељели родитељи, браћа, сестре и познаници, који су дошли да нае испрате.

Кад смо кренули, као по команди, почела је пјесма:

Партизани, не бојмо се рана,

Иема смрти без суђена дана.

Испалили смо и понеки метак из личног наоружања.

Били смо 25. фебруара на беранском аеродрому, слушали говоре, веселили се; како и не бисмо — постали смо борци чета и батаљона новоформиране 8. црноторске бригаде.

Послије неколико дана проведених у широј околини Берана, добили смо задатак да извршимо марш ка Колашину и Мојковцу.

Веома напоран био је тај марш, и због временских услова и због дужине. Очекивало нас је да, за кратко вријеме, савладамо око 90 км.

У свануће пролазили смо поред Андријевице. Гледали смо дуге колоне избјеглица из Горњег Полимља, углавном дјеце, жена и старца, бјежали су испред балистичких и четничких банди. Тај иризор нам је доста тешко пао. Сваког часа смо очекивали да нам ко познати саопшти и оно најгоре. Нијеоомо имали времена да се задржимо и распитујемо јер се колона кретала брзо. Само се у пролазу могло чути како неко пита Марка, Ивана или Богдана да ли знају што за њихове?

Примичући се раскрсници путева код Бандовића моста, на улазу у Андријевицу, очекивао сам да ће бригада окренути према Андријевици и Горњем Полимљу и размишљао о томе како ћемо разбити балисте и четнике и поново ослободити родни крај. Утолико је разочарење било веће кад је чело колоне продужило према Краљима и Трешњевику. На улазу у Краљс угледао сам дјевојку, стајала је поред пута и посматрала колону. Сигурно сестра чека брата, да му пожели орећан пут.

Изненадио сам се кад сам у њој препознао своју сестру. Она од радости заплака. Послије поздрава упитих је за родитеље. Успјели су да се на вријеме евакуишу, налазе се у селу Божиће, код Андријевице. Да не бих изостао од колоне, сестра продужи поред мене. Причала ми је да су нрошле ноћи четници и балисти изненада напали, многе породице поубијали и спалили и посљедњи кућерак.

Наиће замјеник комесара, Обрад Бјелица, и упита ме: »Шошкићу, ко ти је то?«

На с.шједс.м застанку, моја сестра доби пушку и продужи с четом у колони, као прави борац.

Негдје у подножју Трешњевица наишли смо на групу омладинки, са торбама пуним чарапа. Поред њих је замјеник комесара, Бјелица, посматра обућу бораца и одређује коме да се додијеле чарапе. И ја добих један пар, опанци су ми били пред распадањем.

На врху Трешњевика дат је одмор. Лијево и десно од пута предахну-смо поред букових и јелових стабала. Забрујаше авионски мотори али, орећом, били су савезнички. Једна група поче кружити изнад Берана, а убрзо се зашаренише падобрани са храном и муницијом. Падобрани су, на жалост, падали на територију која је била у четничким рукама.

Послије одмора настависмо покрет ка Колашину. Уморни смо, гладни, исцрпљени. У поподневним часовима, иако развучена, колона уће у град. Наша 3. чета 2. батаљона смјести се у једну повећу простарију. Сан је био јачи од глади, полијегали смо и брзо заспали, сви који нијесу морали наставити да раде на припремању хране. Неслани качамак, на супи од овчијег меса.

У свануће дежурни зове, наређује, моли да устанемо. Али нас неко-лицина, и по годинама смо били најмлађи — просјек негдје око 15 година — никако да кренемо. То нам је био први марш на тако великој даљини, па смо се једва пробудили и расанили. Више бисмо вољели да још мало одспавамо него да доручкујемо, иако цио претходни дан нијесмо ништа јели. Очекивали смо да ћемо се послије доручка одморити још који сат, али, умјесто тога, чула се команда да се спремимо за покрет. Пут је водио према Мојковцу, у прве веће окршаје за многе од нас.

Добрашин ШОШКИЋ

ПРВИ ОКРШАЈ

После формирања бригаде, 3. чета 2. батаљона посела је положаје у северном делу Полице, североисточно од Берана. Одатле је одбијала непријатељске ионаде из правца Биора и Пештера. За око двадесет дана, колико се чета задржала на тим положајима, било је неоклико мањих чарки и сукоба између наших и непријатељских извиђачких патрола и заседа.

Једне ноћи стиже наређење да чета хитно крене у Беране. У њему смо стигли колону нашег батаљона и преноћили. Следећег дана смо газили-снег преко високог Трешњевика и заноћили у Матешеву, а сутрадан, поред десне обале Таре и преко Колашина, наставили ка Мојковцу. Кад смо се одвојили од Таре пели смо се уз западне падине Бјеласице, неком козјом стазом, и маршевали целе ноћи, у колони по један. Пред зору смо се спуштали, постепено напуштајући камењаре и онежне намете. У свитање смо чули краће митраљеске рафале са правца у којем се кретала наша колона.

По изласку сунца, пред нама се указала дугачка планинска коса — одваја се од Бјеласице, спушта се и протеже северно од Мојковца. Испод висова Бјеласице коса је обрасла јеловом шумом, а што се више спушта, јеле су све ређе, да би је, тамо изнад Мојковца, сменила букова шума. Та коса је вододелница сливова Лима и Таре. Са њене северне страие протиче Лепенац, који се код Слијепач моста улијева у Лим. Шумовите јужне падине косе избраздане су јаругама и поточићима који се, с једне и друге

стране Мојковца, уљвају у Тару. Дугачкл гребен косе прошаран је пропланцима и ливадама. То је Мојковачка коса са чувеним положајима — Развршје, Бајиа шива и Улошевина.

Кад омо излазили из гуете јелове шуме изненади нас блиско трештање пушака и клокотање нашег митраљеза. Пожурисмо. Пред нама је већи пропланак, испред нас се благо спушта, а од оредине постепено уздиже и, на крају, прелази у малу, поиречну косу; иза ње је опет густа шума. Ту косу брани непријатељ. На њој је, у борбама од зоре, уиорном одбраном зауставио напад левог крила 5. црногорске бригаде, којој је, да садејствује, упућен наш 2. батаљон.

Наша 3. чета маршевала је на челу батаљоноке колоне. Чим је избила на пропланак, деоно од ње зачу се поклич: »Напријед 5. бригада, дошла је 8. црногорска! Напријед! Напријед!«

Командиру 1. вода наредих да развије вод за напад на попречну косицу на пропланку, командиру 2. вода да се, лево од првог, кроз рећу јелову шуму, пребацује од стабла до стабла, и са бока нападне десно крило непријатељске одбране. Комесар и његов замоник* иду са 2. ја са 1. водом.

Чета крену у овој први напад.

Крајњим деоним делом пропланка нападају делови 5. црногорске бригаде.

Чим наша чета крену, непријатељ отвори ватру. Борце то није зауставило. Брзо се пребацују напред, под заштитом овоје ватре и ватре наше бреде. У тренутку када 1. вод подиће на јуришно одстојање, 2. вод нападе непријатеља с бока. Повикасмо: »Јуриш!«

Борци полетеше, бацише ручне бомбе. Непријатељ не издржа и — побеже са положаја. За њим, кроз шуму, јури 1. вод. Кад изби на пропланке који се спуштају ка десној обали Лепенца, дочека га јака митраљеска ватра са првих висова изнад његове леве обале. Десно од 1. вода, низбрдицом ка Лепенцу, протеже се плића јаруга. Наредих командиру вода да јаругом пребацује борце и продира ка Лепенцу и висовима одакле непријатељ дејствује.

На правцу напада 2. вода, који се удаљио улево, је шума, од које га не видим нити имам везу са њим. Бринуло ме што је превише одвојен и да се не нађе у клопци. Али вод је, користећи шуму, продирао напред, прешао Лепенац и дохватио се првих висова на супротној обали. Тада је 1. вод јурнуо преко Лепенца на суседни вис, десно од 2. вода, а одатле, гонећи разбијене делове непријатеља, чета изби у село Жари. Непријатељ је одступио у правцу Бијелог Поља.

Предахнули смо у селу, у једном воћњаку, и радовали се првом успеху чете. Веселог изгледа и ужарених очију борци причају о јуришу, о бацању бомби... Највише су се радовали они којима је то била прва борба.

У селу смо преноћили, добро се обезбеђујући стражама и патролама.

Чим смо се разместили и нешто вечерали, сазвали смо четни састанак. Дневни ред — како је чета извршила први већи борбени задатак. Било

* Буро Буровић и Обрад Бјелица.

је уобичајено да се «а таквим састанцима износи и оно што је добро и оно што није било такво. Грешке и проиустс никад нико није заташкивао. Никоме, ни чсти, ни водовима, ни борцима, ни руководиоцима.

Али, ето, догодило се тако, да на овом састанку, иосле ирве борбе чете, скоро да нисмо имали што да кажемо о пропустима и недостацима!

Перо П. ПЕРОВИЋ

БЈЕЛАСИЦОМ ЈЕ ОДЈЕКИВАЛА НАША ПЈЕСМА

Послије смотре, формирања батаљона и чета и весела у граду, упућени смо на биваковање; 2. батаљон се смјестио у рејону Полице, према Биору, у непосредној близини Берана. Ту је настављен рад на срећивању иартијске организације, формирању актива СКОЈ-а, интензиван политички рад и војна обука. У свему су предњачили комунисти и скојевци. Чување оружја и муниције била је честа тема, брига о личној хигијени, и поред скучених услова и оскудне одјеће и обуће, била је на виоини. Санитарна обрада, парење одијела и веша, планоки је извоћена захваљујући пожртвовању санитетских радника у батаљону. Упоредо са партијоко-политичким радом и војном обуком, развијала се и културно-просвјетна дјелатност по четама и у батаљону. Пипремане су и приредбе у којима је учествовала и омладина са терена. Међутим, и поред тако интензивног рада у првим недјељама живота батаљона, борци су, у ишчекивању правих окршаја са непријатељем, бивали све нестрпљивији. Но, ни на то се није дуго чекало. Батаљан је преко Колашина, пошао ка Мојковцу.

Непријатељоким положајима на обронцима мојковачког развршја поди­лазили смо у стрљачком строју. Чете нашег батаљона кретале оу се сре­дином брда. На нашем правцу није још било борби, а ка Бјеласици се већ проламала ураганока ватра. Тамо су јединице 5. пролетерске бригаде. Негдје пред поноћ и наше чете су нагазиле на претходнице непријатеља, утврћеног на Улошевини и Бојној њиви. Са обје стране запраштале су бомбе и рафали пушкомитраљеза. Прво су потиснути четници и одреди муслиманске милиције, а касније, јединице наше и 5. пролетерске натјерале су и Нијемце на повлачење.

Слиједећег дана батаљон је добио задатак да крене у потјеру за четницима који су се повукли на Бјеласицу. На борцима се није при­мјећивао умор. Брзо су ишли. До пред ноћ смо се одмарали на обронцима Бјеласице, а по паду мрака наставили успињање ка виоовима, чије су се оилуете оцртавале у ноћи као да додирују само небо. Око пола ноћи претходница батаљона је избила на врх Бјелаоице, а затим је батаљон, у свитање, наставио чишћење по катунима. Четничке снаге су бјежале у расулу, остављајући за собом стоку, муницију и опрему, чак и храну, која нам је, иначе, добро дошла. Послије је бјеласичким катунима одјеки­вала наша, партизанска пјеома.

Мироје ПЕРОВИЋ

Био је 10. април, тмуран дан. Облаци су заклањали небо. Иако је зима калевдароки прошла, још увијек се вуку њени трагови. Наш 1. батаљон се већ неколико дана адмара у Бијелом Пољу. У бриганој смо резарви. Али јутрос смо у строгој приправности. До нас допиру одједи топовске канонаде и штектање аутоматских оруђа. Како вријеме одмиче, ватра се раснламсава, добија у замаху.

Око подне батаљон је упућен на Обров, ради појачања одбране тог кључног објекта, уздишутог на деоној обали Лима, који суверено влада градом. Међутим, стање се на фронту оредило и ми се увече поново вратисмо на одмор у исте куће у којима смо били прије подне. Али одмор није дуго трајао. Вијести са положаја упозоравале су на опрезност, а поново сл" почели да грме топови, само — овога пута са сјевера. Курири из батаљона све чешће долазе у чете. Штаб батаљона упозорава на опрезност, булност и појачану борбану готовост.

Ноћу 10/11. априла, 3. чети је наређено да изврши покрет. Ојачана дијеловима пратећег вода батаљона, упућена је у састав 4. батаљона наше бригаде, који је на положајима Комаран—Кање. Покрет је извршен око пола ноћи. По одјеку смо могли да закључимо да се на положајима 4. батаљона воде жестоке борбе. Командир чете, Бошћ Јовићевић, опрезно је водио чету, истурајући непооредно ооигурање на правцу кретања. Испред Добракова чета је избила на узвишења изнад цесте, гдје се кратко задржала. У освит 11. априла туда су прошли дијелови 4. батаљона, повлачећи се на нове положаје. Командир је повео чету у правцу Ливадице. Тамо је требало да нађе команданта 4. батаљона, Милисава Буровића, да му се јави и стави иод команду. Навукла се бијаше магла, која је отежавала оријентацију и одржавање везе између јединица. Чета је промицала између шумовитих виоова, било је накако мирно, само се у даљини, као из дубине, повремено чуло аутоматско оружје или пригушена експлозија. Тешко је утврдити правац из којег долазе, још теже страну којој нападају.

Чета се рашчлањује по водовима. Сваки се упућује према околним узвишењима. Тражимо 4. батаљон. Ни трага од њега, као да је у земљу пропао.

Излазимо са пошумљеног терена и идемо једном чистином. Застадосмо да би оцијенили гдје се налазе дијелови чете са којима смо, и не слутећи то, прекинули везу. На гребану испод нас видимо групу људи, чујемо њихов жашр. Упутисмо се тамо, увјоронп да оу то дијелови наше чеге. Крећемо се у колони. Одједном са виса плану ватра, као из засједе. И ми отворисмо ватру. Помислих да то може бити наша чета, коју тражимо, и из свега гласа викнух: »Ко је тамо?« Одговорише ватром. За велико чудо, и на нашу орећу, ииког ни по прсту не огребоше. Тражећи боље заклоне, помјарили емо се у једну увалу. Штитила нас је од непријатељске ватре, али је и нама отежавала дајство, те наредих да се мало повучемо на погоднију линију. На новом положају срео сам Воја Норовића, начелника штаба наше бригаде, који је тих дана био командант Бјелополског сектора и обједињавао команду над 1. и 4. батаљоном наше бригаде и Бјелополским партизанским одредом. Са њиме је било десетак бораца. Ватром су тукли

непријатеља. Његово присуство ме је обрадовало, иако ми није јасно како ое овдје нашао. Ту смо организовали отпор непријатељу и отворили жестоку ватру. Митраљеца Радослав Блечић кооно је бредом као да се налази у оклопу. Непријатељска ватра је јењавала и изгледало ми је да смо одбили њихов напад. Чух тада да Војо пита ко од нас има бомбу. Један борац му је пружи. Војо узне бомбу и хитну је према једном жбуну. Тек тада нам би јаоно да је видио два четника, који су нам се неопажено привукли с бока. Предухитрио их је бомбом, иначе би нас напали с лећа. Војо нареди да се повлачимо по дијеловима. Прво послуга са пратећим орућима, затим остали. На положају омо остали само он и ја. Нареди и мени да се повучем, а он остаде. Није ми било право, али сам ипак то учинио. Кад сам се мало удаљио, окренух се и видјех да се и Војо повлачи, али некако споро, храмајући. Схватих да је рањен.

О 3. чети нијесам знао ништа, ни гдје се налази ни куда је отишла. Са неколико бораца пратећег вода ушао сам у састав 1. чете, којом је командовао Шпиро Пекић. Њелу и Јанку Лопичићу сам испричао шта нам се све јутрос догодило. Од њих сам чуо да је 1. батаљон рано јутрос упућон у овом правцу.

Шпиро је повео своју чету на извршење задатка, чета је обишла Ливадицу рашчлањена по водовима. Нејаона ситуација, покривен терен и отежана оријентација захтијевали оу мања растојања и одстојања. Четници се појављују и тамо гдје их раније није било. Покушавају да нас обману, представљају се да су из неке јединице нашег 1. или 4. батаљона. Помињу и имена команданата или комесара ових батаљона. Но Шпира нијесу могли преварити. Кад нареди отварање ватре, четници ућуташе. Јачина непријатеља није нам позната али — осјећамо да их има много. Очекујемо њихов напад. Команда чете се подијелила по водовима, у сваки вод по јодаи њен члан. Ја сам са Шпиром. Идемо заједно од вода до вода. Шпиро се договара са политичким комесаром чете, Мишом Поповићем, и партијским руководиоцем, Јанком Лопичићем, о мјерама које треба предузети. Командир вода, Божо Булатовић, распоређује вод на јадном бријегу. Дочекује га јака фронтална ватра. Вод одговара на њу. Код четника онда наста комешање. Изгуби им се траг у једној шуми и наста кратко затишје. С Божовим водом је и Јанко Лопичић. Упозорава борце на опрезност. Божо иде од борца до борца и примјером показује како греба бити смирен и одлучан.

Испред једне косе примјећујемо строј четника. Отворисмо снажну ватру по њему. Одговорише још јачом ватром и приковаше нас за земљу. Према нама се четници пребацују по мањим групама. Под добром ватреном заштитом прилазе нам преко увале. У ували нам се губе са нишана. Очекујемо да се појаве на једној стрмини испред нае. На нашем лијевом крилу се оглаои пушкомитраљез. Курир извјештава Шпира да се четници појављују бочно од нас. Шпиро појачава снаге на том крилу.

Задржавати се даље на овом положају било је ризично. Зато се Шпиро одлучио да чету покрене. Знао је да је овамо упућена и наша 2. чета и претпоставља да се и она наша у сличној ситуацији као и ми. Са њом је потребно успоставити везу. Удружене ће се лакше борити.

По тишини која влада могло би се закључити да смо ~~на~~ добром положају. На оредишту смо двеју рјечних долина, Лима на источној и Љубовиће на западној страни. Шаховићи су ојеворозападно, Бијело Поље —

југоисточно. Овдје иас, ииак, не би смио затећи ојутрашњи дан, јер су могућа разна изненађења. Чим наступи ноћ морамо се пробијати. Само, у ком правцу? То тек треба да видимо. Одавде се још не може оцијенити гдје се налазе наше онаге.

Срећом, до сада нијесмо имали мртвих и рањених. Команда чете се састала на кратак договор. Смиреност којом то чини преноси се и на чету, на ове борце. Одлучено је да се покрет настави и да се сваки вод креће својим правцем. Лијева бочна иатрола је наишла на непријатеља, па је тамо упућен цијели вод да га обухвати дејством преко гребена, са сјевера, док ће то исто учинити један вод са југоистока. Послије краће борбе заузели смо гребен, али емо убрзо нападнути с лећа. Упућујемо једиу десетину у том правцу. Онда Шпиро нареди да тамо поће цио вод. Четници се повлаче, користећи шуму. Овим нападом четници су, изгледа, жељели само да нас што дуже задрже, док им пристигну јаче снаге. Мало им је што имају батаљон, на чету која се већ два дана непрекидно туче.

Опет смо се нашли распоређени за одбрану. Јасно нам је да смо опкољени. Треба проналазити међупросторе, ако их има, и кроз њих се провлачити, или пробијати под борбом, како би се ноћу спојили са својим снагама.

Занимљив је био обрт ових наших сукоба с четницима. Учестано се прелази из једног у други вид борбе. Час се бранимо час нападамо. Без предаха. Убрзо смо угледали групу бораца, препознали смо своје другове из 2. чете нашег батаљона, са командиром Милутином Вукичевићем. Сусрет чета био је дирљив. И 2. чета је имала више тешких омршаја. И она се, као и ми, пробија под борбом. За сада нема губитака. То је срећна околност за све нас.

Команде чета одлучују заједно. Шпиро и Милутин, прекаљени борци 4. пролетерске, зналачки и храбро воде чете. Вријеме споро одмиче, дан је већ увелико, ситуација је нешто смиренија, али — и даље пуна неизвјесности. Прижељкујемо да што прије падне ноћ, тај наш стари савезник у иробијању из обруча. Нема нас много. Свега 83 борца и старјешине. Ни са муницијом нијесмо најбоље. По Шпировој и Милутиновој оцјени најпогодније је да се пробијемо у правцу запада. Комесар 1. чете, Мишо Поповић, Јанко Лопичић и Милош Мијовић, замјеници комесара, и замјеник командира 3. чете, Милутин Јовановић, истог су мишљења.

Ситуација је неизвјесна, о јачини и распореду четника нема никаквих података. Претпоставља се само да су то његове резерве, ангажоване да нас блокирају и униште, јер смо у дубини њихове позадине. Договор су прекинули митраљески рафали. Четници су нас напали са фронта и са бокова. Прихватили смо борбу. Наша ватра је ријетка, али сигурно убијачија. Четници жестоко нападају на оба наша крила. С фронта је иритисак нешто слабији. Кратки тренуци из.међу ватре су затишја која сметају.

Милутин и Шпиро доносе одлуку да се одавде организовано повучемо. Иза нас је ускн гребен, чије се источне падине стрмо спуштају у пространу увалу са каменитим дном. Не бисмо смјели допустити да нас непријатељ тамо набаци. Треба му спријечити да избије на гребен, предухитрити га.

Неки наши дијелови се већ извлаче из борбе. Милутин и ормјера једап вод с фронта и хитно га упућује да појача одбрану. Опет смо под снажном

непријатељском вахром. Милухин схоји и издаје наређења. Док се једни повлаче, друш их шхихе ватром. На лијевом крилу непријатељ просхо кидише, но тамо су Јанко и Шпиро, тамо је и Мишо. Тамо четници неће проћи. Сачекујемо четнике на блиско одстојање. Милутин захтијева од Шпира хцтно повлачење према камењару иза нае. У ПОСЈОДВМ тренутку напуштамо узвишење у проријећеној шуми, штићени ватром другова који су већ стигли на камењар. Прелазећи преко јаруге, гину двојица старјешина, Мпшо Поповић, комесар 1. чете, а одмах до њега, Милутин Јовановић, замјвник командира 3. чете.

Отварамо ватру на четаике, који оу, за тренутак, застали. Нешто ме као бичем ошину и оојетих оштар бол. Зрно је прошло кроз бутину лијеве ноге. Четници још жешће јуришају. Пружају нам прилику да осветимо двојицу пошнулих другова.

Поново се повлачимо. Милутин је поставио групу бораца у засједу, да изненадним дјвством заштиш наше повлачење. Мало даље, испред нас, појави се Милан Шановић, референт санитета нашег батаљона. Са њим су Никола Павличић, куир у батаљону, Љубица Бакић, болничарка иратећег вода, и борац тог вода Милорад Ковачевић. Милан нам исприча да цио дан траже везу са нама. Иокористих овај суорет да ми Љубица превије рану. Читаво вријеме послије тога помагала ми је да се крећем. Идући даље, примијетили смо да нам нема Милорада Ковачевића. Звали смо га и тражили, али њега нема (Тек послије десет дана му је успјело да се пробије до јединице).

Нарећено је да се прикупимо. Милутин нам саопштава одлуку. Кратка је, али врло јасна. У току ноћи пробићемо се из окружења. Уопјех завиои од нас самих. Од добровољаца из своје чете формирао је три јуришне групе и овакој одредио задатак. За воће група одрећује старјешине, мећу њима, и себе. Јанко Лопичић и Милош Мијовић су окупили комунисте на кратак договор. Воће бомбашких група се припремају. У свакој групи је по пет другова. Милан Шановић је формирао санитарску екипу, у њој су Даница Брајушковић, Злата Зечевић, Љубица Бакић и још неке другарице и другови. Подјелом муниције припреме за пробој су завршене. Челну групу бомбаша води комагдир Милутин. Такав је то командир. Увијек тамо гдје је најопаоније. Главнину води Шпиро. Са Милутином одржава везу и одрећује брзину кретања. Воћа деоне групе бомбаша је Аушан Бановић, лијеве Војо Делибашић, оба командира водова из 2. чете. На зачсљу је вод Бура Новковића. Његов задатак је да не дозволи четницима да нас са лећа нападну и притиокају, да издржи до пробоја, прикупи заостале и рањвне, ако их буде.

Крећемо се опаро. У мрклај ноћи тешко је одржавати везу. На околним висовима запаљвне ватре, добар знак да су около четници. Извићањем утврћујемо да их је много; према броју огњева израчунавамо да их је најмањс 300. Било би бесмислвно нападати их. Борбу ћемо водити само ако нам се испријече на путу. Колона наетавља покрет. Пролазимо измећу двије четничке ватре. Деоно, на гребену, примјећујемо људске силуете. То су четнички стражари. Нит пас чују, нит примјећују. Дијели нас неких 150—200 метара. Када смо се удаљили око два километра, наићосмо близу цесте на сеооку кућу. Један борац из патроле закуца на врата. Одазва се домаћин. Обрадова се кад је препознао да смо партизани. Са патролом је дошао до Милутина и Шпира. Дао им је податке о распореду четника.

На километар од нас налазио се мост на ријеци Лаубовићи. Претпостављао је да се на њему налази четничко обезбјеђење. Одређена је група бораца — Војо Делибашић, Пуниша Чарапић, Никола Митровић, Радисав Ковачевић и Миливоје Јаковљевић — да извиди мост. Са њим је пошао и мјештанин, као водич. Патрола је утврдила да на мосту нема четника, те тако прећосмо мост без борбе. Оодахиули омо кад смо се дохватили брда. Настојали омо да се под заштитом ноћи што више удаљтош од долине Љубовиће. Тек пред зору смо имали мало дужи застанак.

Покрет смо наставили и, око девет часова, дошли у једно село, чији су нае становници пријатељоки дочекали. Ту смо се и нахранили. Послије ручка и одмора продужили смо покрет и, у попоАневним часовима, спојили се са својим батаљоном.

Драго МИРАНОВИЋ

ПЕТНАЕСТ ДАНА ОДСЈЕЧЕН ОД ЈЕДИНИЦЕ

Био сам у 3. чети 4. батаљона. Командир чете био је Видак Вујачић, а политички комесар Рајко Секуловић.

Бригада је у то вријеме добила задатак да разбије непријатељоке снаге које су из Србије кретале према Бијелом Пољу и Мојковцу. Мој вод се налазио на обезбјеђењу, на јдном узвишењу десетак километара од села Добрња. Пушкомитраљецац у воду био је Трипо Матијевић. Те ноћи били сл!о на положају од пола ноћи надаље. Ноћ је била хладна и кишовита.

Нас 13 друшва, колико нас је тада било, са једним пушкомитраљезом, сачекали смо непријатеља који се кретао у правцу Бијелог Поља. Око 10 часова оомотрили смо његову колону. По наређењу водника, Милисава Чваровића, отворили омо жестоку ватру на њу. Шума између нас омогућила је непријатељу да нам лако подиће и приће на око 150 метара. Ватром смо га задржали иа том одстојању. По наређењу штаба бригаде одступили смо. Наређење нам је пренио делегат вода, Борће Копривица. Одступали смо шумовитилт тереном. Од 13 другова успјело је да се извуче 9, три су пошнула, а ја сам остао одсјечен од вода. Остао сам сам у тренутку када се вод, послије наређења за повлачење, распршио у разним правци.ма.

У густој шуми непријатељеви војници ме нијеоу примјетили. Око мене су, изнад главе, куршуми кидали грање и лишће са дрвећа. Маскирао сал! се у густом жбуњу, оно ме и спасило. Приљубљен уз земљу, са одшрафљеном бомбол!, чекао сам. Тек што сал! се био замаскирао, наиће једна колона. Ваљда су војници тада добили кратак застанак, да се одморе. Тек они посједаше у мруг око мог »склоништа«. Чинило ми се да их могу руком дохватити. Нешто су, мени неразумљиво, причали, и пушили. Ишчекујем кад ће ме примјетити. Она бомба ми је једино уздање. Бар нећу погинути сам. Њихов застанак ми се одужио као вјечност. Најзад кренуше, иду у правцу којим је моја јединица одступила. Пролазе поред мене, испред носа. Чим је колона прошла поћох мало дубље у шуму.

Шума, беопуће, одсјечеп од једипице, као пустињак, сам сам у планини. Једина ми је жеља да ухватим везу са неком од наших јединица! Нијесам ни слутио колико ће ми дана бити потребно за то. Лутам непознатом шумом. Наићох на неке старе бункере. Ближио се мрак па размишљао да ли да у њима преноћим. Али продужих кретање, убијећен да ћу ухватити везу са неком јединицом. Набасах на једну иутању и, без оклијевања, продужих њом. Изнемогао од умора и глади изашао сам на некакав јако угажен пут. Није било тешко закључити да је туда прошла војска. У даљини сам чуо лавез паса. Мало даље угледао сам неко насеље. Ријеших да се упутим к њему. Бојећи се да не наићем на непријатеља, ишао сам опрезно и стигао у село ноћу.

Пролазећи између сеоских кућа, примијетио сам једну дјевојку. Стајала је пред кућом. Рекох јој: »Здраво, другарице«.

Обрадовах се много када одговори: »Здраво, друже«. Онда крену к мени и упита да лисам партизан. Објасни ми да су прије пола сата овуда прошли Њемци и четници, да су отишли у правцу Бијелог Поља, а да се њихове патроле још налазе по селу. (Било је то село Милово, а дјевојка Кахримана Хоџић, али ја то тада нијесам знао). Кад сазна да сам одсјечен од јединице, рече да би било најбоље да преноћим ту. У међуаремени, пришле су још неке дјевојке.

Иако сам био сумњичав, преовлада пријатељски разговор, те ријеших да останем. Поћох у оближњу кућу, боље рећи кућицу. Не мало сам био изненађен кад сам угледао два Муслимана, са феовима на глави. Нијесам ни претпостављао да је ово муслиманско село. Помислих, је ли могуће да је ово партизанска кућа! Погледах околу, све женске су биле у димијама.

Аомаћин ме лијепо прими, понуди ми да оједнем, столица је личила на трупину. Разговор са њима био је врло пријатан. Неколико пута је давао »бесу«, што ја нијесам разумио. Тај' домаћин звао се Рамо Хоџић. Сиасио ме да те ноћи не паднем у руке непријатељу. А ја, морам да признам, нијесам се баш оојећао пријатно у муслиманској кући, непознато ми све, а човјека копка оумња са каквим људима имам посла. Био сам спреман да послјије мало одмора напустим кућу и продужим, иако нијесам знао ни гдје, ни у ком правцу.

Рамо ми је обећао да ће ме повезати са неком од партизанских јединица. Она дјевојка с којом сам прво разговарао спремила је вечеру — пасуљ и хљеб. Иако сам био гладан, нијесам могао јести. У разговору послјије вечере почео сам да дријемам на ниокој столици. Пробудио, ме Рамов глас. И он ме је ословљавао — друже. Скочио сам, не знајући у тренутку гдје се налазим. Рамо ми рече да ради веће сигурности поћем да спавам у колиби поред његове куће. Колиба је била од дасака.

У размишљању вријеме је споро пролазило, али је ипак ноћ прошла. Освануо је дијеп, оунчан дан. Гледао сам кроз даске, али никако нијесам могао да се оријентирем, сунце ми је некако дошло са »обрнуте« стране. У даљини су се чули топови.

Врата колибе су се отворила, појавила се жена, доњела ми доручак. Висока и лијепа али, ваљда због ношње, необична. Разговарао сам синоћ и с њом, али сам запамтио само њено име. Нахумана Хоџић, снаха старог Рама.

Доручак је био одличан: хљеб, сир и кисело млијеко.

Вријеме ми је пролазило споро. Прошло је пола даиа док се опет није појавила иста жена, донијела ми је ручак. Тада сам сазнао да јој је брат у партизанима, у 3. санџачкој бригади. Питао сам је гдје је Рамо и она ми рече да је отишао код омладинског руководиоца, у оближње село, да ми нађе водича. Био сам орећан што се налазим у партизанској породици.

Стари Рамо се Њпије појављивао читавог дана. Појавио се тек у сумрак, са једном врло младом дјевојком. Рамо ми објасни да треба да идем у Јабуковац, партизанско село, и да ће ме тамо водити ова дјевојка. Упозорио ме да ћемо морати проћи једну велику шуму, затим преко ријеке. Кренули омо касно, ноћу. Претходно сам се поздравио са Рамом и његовом снахом, и најтоплије им се захвалио.

Ајевојка, водич, била је малог раста, али је пјешачила тако брзо да сам је једва сустизао. Ишли смо дуго, до велике шуме о којој је говорио Рамо. Личила је на праву џунглу. Ноћ је била лијепа, али шума јако мрачна. Послије доста напора прошли смо кроз њу и стигли до ријеке. Дјевојка је загазила у воду, која је била доста дубока. Посматрао сам је и дивио се њеној храбрости и вјештини. Прешли смо ријеку и, мокри, пожурили да што раније стилнемо у село. Било је јутро кад смо стигли до првих сеоских кућа. Дјевојка рече да треба да се врати. Ту смо се раздвојили.

Један домаћин стајао је пред кућом. Чинило ми се да ме незадовољно пооматра. Пришао сам му и директно га упитао може ли ме повезати са неком партизанском јединицом. По одговорима закључио сам да нема повјерења у лшне. Вјеројатно с разлошм. Јор, у селима разбацаним по санџачком беспућу било је и оних кој-и су непријатељск-и расположени према нашој борби.

Кућа на коју сам наишао била је партизанска. Домаћин је у партизанима имао два сина и кћер, што сам каоније сазнао. Овдје сам остао два дана. П-реноћио сам у једној земуници, недалеко од куће. Трећег дана једна омлади-нка донијела ми је писм-о од герилске јединице која се налазила недалеко одатле. Много сам се обрадовао и с радошћу сам напустио ту добру партизанску кућу Вучка Ковачевића.

У једној шуми сам нашао герилце и остао са њима до касно у ноћ. Од њих сам сазнао да се ту налази група другова, одсјечених од јединице као и ја, и да ће ме с њом повезати.

Пошли смо у -село, на вечеру. П-ришао ми је један омладинац и упитао ме из које сам јединице. Рекох му. 0-н ми рече -да су приликом одступања овдје свраћали партизани, пи-ли су воде, а за мене оу рекли да сам погинуо. Послије вечере сам пошао са два омладинца до оне групе која -је била одсјечена као и ја. 0-ко пола н-оћи -стигли смо до ње. Била -је у шуми, окупљена око мале вагре. На моје питање да ли је ко из 8. црногорске бригаде јавишс се Милован Кртолица и Милорад Ковачевић; остали су били из других јединица.

Један друг из 5. козарачке бригаде би-о је најстарији међу нама; он је био борац од 1941. године. Њега смо изабрали за вођу пута. У груп-и нас је било 14. У свануће омо кренули. Наш нови водн-ик водио нас је врло оп-резно.

Идемо у колон-и и, одједном, око нас запрашташе митраљески рафали. Збунили смо се, залегли, а зат-им почели да се пребацујем-о један по један. И скупили смо се у једно.м заклону. Водиик предложи да неко извиди ко

је то на нас отворио ватру. Јавили смо се Милорад Ковачевић и ја. Пошли смо у правду одакле је долазила пуцњава, надајући се да су то неке наше јединице. Када оу нас примјетили, отворили су поново ватру. Не вјерујем да су знали ко смо. Митраљески рафали почели су да сијеку дрвеће око нас. Скрнули смо у шуму. Биле су то четничке јединице. Пошто смо то утврдили, пожурили смо ка нашој групи, да је извјестимо о четницима. Али, нијесмо је нашли. И са њом смо изгубили везу. Приликом повратка нијесмо се вратили истим путем, већ заобилазно дубоко кроз шуму. Тамо смо наишли на чобане и дрвоојече. Дочекали су нас виком. Бојали су се да ћемо им реквирирати стоку. Прошли смо их. И тако опет остали сами, у шуми.

Пошто нијесмо могли да ухватимо везу с групом предложио сам Милораду да идемо до најближег села и да потражимо сеоског одборника, који би нас опет повезао са неком партизаноком јединицом. Тако је прошао дан. Када смо у први мрак стигли у село, закуцали смо у прозор једне куће и упитали гдје станује сеоски одборник. Жона нам лијепо објасни. Лако смо пронашли одборникову кућу, али одборника није било. Његова жена рече да је јутрос рано некуд отишао и да се није враћао. У то су дошла два сељака, и они траже одборника. Они нам предложише да поћемо на вечеру, ја код једнога, Ковачевић, код другога. Послије вечере ћемо се наћи у кући гдје је Ковачевић, да би заједнички пошли у шуму, подаље од села, да у њој преноћимо, јер су у село често навраћале непријатељске патроле.

Послије вечере пошао сам код Ковачевића, али, на моје велико изненађење, њега тамо није било. Укућани ми рекоше да је отишао у правцу шуме, јер је чуо неки пуцањ у селу. Пожурих и ја тамо. Опет сам. Брзо сам зашао дубоко у шуму, тражећи мјесто гдје да преноћим. Случајно сам наишао на један лионик, заправо — пола њега. Попео сам се на лисник, направио у њему удубљење и ту преноћио. Падала је киша, али нијесам покинуо много. Прошла је ноћ, облаци се разишли. Освануо је сунчан дан. Рано ујутру извукао сам се из лионика. Погледао сам око себе и — имао шта видјети! На невеликој удаљаности спазих човјека, сједио је, са шињелом пребаченим прако главе. Пришао сам ближе и — препознао Ковачевића. Тврдо је спавао. Позвах га. Он се тршу, зграби пушку, али, кад ме препознаде, омри се. Када сам му казао гдје сам преноћио обојица смо се насмијали.

У даљини оу одјекивали митраљески рафали. Предложих Ковачевићу да идемо у том правцу. Нијесмо знали да у то врњење четници одступају преко Саицака, у правцу Србије.

Ми се упутисмо у суорет пуцњави. Право к нашим јединицама.

Послије 15 дана лутања повезао сам се са својом бригадом, дошао у своју чету. Чим су сазнали за мој долазак, друшви су дошли да се поздравимо. Изљубили смо се. Како и не бисмо, вратио сам се, а сви су мислили да сам погинуо. А тек како сам се ја оојећао!

Мојсије КОПРИВИЦА